

СИСТЕМА РОБОТИ
НАД ЕЛЕМЕНТАМИ
СИНТАКСИСУ І
ПУНКТУАЦІЇ.

План

- 1.Методика розкриття синтаксичних понять.
- 2.Вироблення початкових уявлень про речення і його будову
- 3.Вивчення типів речень за метою висловлювання й за інтонацією.
- 4.Робота над засвоєнням понять “основа речення”, “головні члени речення”.
- 5.Навчання учнів встановлювати смисловий і граматичний зв’язок між словами в реченні.
- 6.Вивчення однорідних членів речення.
- 7.Ознайомлення зі складним реченням.
- 8.Система аналітико-синтетичних вправ із синтаксису.
- 9.Зв’язок роботи над реченням і словосполученням з розвитком контекстного мовлення.
- 10.Методика синтаксичного і пунктуаційного розборів у початкових класах.

1.Методика розкриття синтаксичних понять.

Вивчення в школі синтаксису, як і граматики взагалі, має на меті, по-перше, поступово формувати у дитини правильне уявлення про мову як особливу сферу дійсності, сприяти одержанню певного об'єму лінгвістичних знань; по-друге, всемірно підвищувати рівень розвитку мовлення школярів.

У роботі над засвоєнням елементів синтаксису в початкових класах можна виділити кілька напрямів, між якими існує тісний зв'язок.

1. Практичні спостереження за синтаксичною будовою та інтонаційним оформленням речень, побудова речень з різної кількості членів, з різним розташуванням їх за поданим зразком та схемою.

2. Формування уявлень про одиниці синтаксису - словосполучення, речення, зв'язне висловлювання (текст).

3. Засвоєння структури речення і найважливіших синтаксичних понять: зв'язок між словами у реченні; граматична основа речення; головні і другорядні члени речення; головні члени – підмет і присудок; однорідні члени речення. Засвоєння синтаксичної термінології.

4. Поглиблення знань і умінь з синтаксису під час опрацювання несинтаксичних тем (значення слова, будови слова, частин мови).

5. Формування в учнів уміння використовувати у власному мовленні речення за метою висловлювання (розповідні, питальні, спонукальні) та за інтонацією (неокличні, окличні). Формування пунктуаційних навичок.

6. Застосування набутих знань і умінь з синтаксису у практиці зв'язного мовлення.

2. ВИРОБЛЕННЯ ПОЧАТКОВИХ УЯВЛЕНЬ ПРО РЕЧЕННЯ І ЙОГО БУДОВУ.

Початкові уявлення про речення і його будову учні одержують у період навчання грамоти. Вони засвоюють смислові та формальні ознаки речення: служить для висловлення думки; вимовляється з розповідною, питальною чи окличною інтонацією; складається із слів, пов'язаних за смислом і граматично; у реченні про когось або про щось розповідається, запитується, стверджується або заперечується; на початку речення пишеться велика буква, в кінці – ставиться крапка (знак питання або знак оклику). Усі ознаки речення, як і самий термін, діти мають засвоїти практично, в ході виконання різноманітних тренувальних вправ.

На початковому етапі навчання молодші школярі схильні вважати основними несуттєві ознаки речення. Уявлення про речення вони часто пов'язують з певною кількістю слів, з початком і кінцем рядка, великою буквою, з темою розповіді, тобто з тими ознаками, які їм найчастіше доводиться спостерігати під час практичних вправ. Щоб запобігти цьому, учитель постійно повинен дбати про урізноманітнення вправ, добирати для аналізу різні варіанти речень. Найкраще добирати невеличкі зв'язні тексти, у яких є речення, різні за кількістю слів (від одного до п'яти-шести слів), за метою висловлювання. Учні матимуть можливість зіставляти їх будову, інтонування.

Щоб учні усвідомили будову речення, вони повинні зрозуміти, що речення складається із слів. Однак не всі слова, які входять до складу речення, рівнозначні. Є повнозначні й неповнозначні, і роль їх різна. На початковому етапі навчання учні, не маючи достатніх знань, щоб усвідомити роль кожного слова у реченні, нерідко сприймають лише повнозначні слова. Внаслідок цього, записуючи речення самотійно чи під диктовку, або пропускають службові слова (найчастіше це бувають прийменники), або пишуть їх разом з повнозначними словами. Однією з причин таких помилок є недостатня робота вчителя над вимовою і написанням службових слів.

Для вироблення правильних умінь уже в період навчання грамоти необхідно вчити учнів виразно вимовляти кожне слово (повнозначне і неповнозначне) під час уповільненого читання. При цьому слід графічно позначати на дошці склад речення: повнозначні слова — довгою лінією, неповнозначні (так звані маленькі слова) — короткою. Наприклад: *Діти поспішають дошколи.*—

_____.

Отже, вся ця робота відбуватиметься в такій послідовності:

1) уповільнене читання речення з чіткою вимовою неповнозначних (службових) слів (при нормальному темпі читання прийменник ніби зливається з наступним повнозначним словом);

2) графічне зображення кількості слів у реченні;

3) повторне читання речення у нормальному темпі;

4) порівняння вимови і написання.

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ ПРО РЕЧЕННЯ.

Формуючи поняття про речення як слово або групу слів, що виражають закінчену думку, вчитель насамперед повинен зіставити речення з його частиною (фрагментом), демонструючи таким чином закінченість і незакінченість думки, завершеність і незавершеність інтонаційної будови. Так, зіставляючи речення *У Радянській країні всі діти вчаться* з його частиною *У Радянській країні всі діти...*, учні переконаються, що перше є реченням, бо в ньому знаходимо відповідь на запитання: про кого розповідається (про дітей) і що розповідається (вчаться), воно виражає певну думку і вимовляється з інтонацією завершення, тобто в кінці речення голос понижується.

У частині ж цього речення думка висловлена лише частково, в ній тільки повідомляється особа, але не сказано, що вона робить або якою вона є. Додаючи слова вчаться або щасливі, спостерігаємо, як речення набуває завершеності.

Спостереження готових зразків речень і активна робота над створенням їх сприяють усвідомленому засвоєнню ознак речення як синтаксичної одиниці зв'язного мовлення. Варто добирати і такі вправи, які спонукали б скласти не лише окремі речення, а й зв'язані за змістом. Закінчуючи речення, поширюючи їх другорядними членами, учні водночас повинні думати, як вплине така робота на зміст зв'язного висловлювання в цілому.

Наприклад:

1. Поширте речення за запитаннями.

Ось уже видніються (які?) гори. Їх вершини сягають (чого?).

2. Позакінчайте розпочаті речення.

Влітку ми любимо відпочивати біля... Там ми... До нас часто прибігає... Він теж...

3. Поширте речення, добираючи слова з дужок.

*Насунула чорна (хмарка, хмаринка, хмара).
Знявся рвучкий (вітер, вітерець, вітрисько).
Задріботіли (краплі, краплинки) дощу.*

3. ВИВЧЕННЯ ТИПІВ РЕЧЕНЬ ЗА МЕТОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ Й ЗА ІНТОНАЦІЄЮ.

Важливо з перших же кроків засвоєння грамоти привчати школярів «читати» розділові знаки, відтворювати тривалість пауз, які позначаються на письмі комою, крапкою та іншими розділовими знаками, відтворювати речення з розповідною, питальною, неокличною та окличною інтонаціями.

У 2 класі учні засвоюють, що за метою висловлювання є речення :

розповідні

питальні

спонукальні

Особливості інтонації найкраще ілюструвати на одному і тому самому реченні, зміст якого змінюється в залежності від мети висловлювання. Так, розповідне речення *Брат працює трактористом* стане питальним, якщо його вимовити з питальною інтонацією (*Брат працює трактористом?*), змінивши форми слів, утворимо спонукальне — *«Брате, працюй трактористом»*. Кожне з цих речень може стати окличним, якщо його вимовити з більшою силою голосу.

Слуховий і руховий аналізатори особливо активно працюють тоді, коли учні самотійно складають або перебудовують речення, компонують невеличкі зв'язні висловлювання, вводячи у них різні за метою й за інтонацією речення, а до них — звертання. Можна запропонувати такі, наприклад, вправи:

1. Склади розповідне, питальне і спонукальне речення. Для цього використай такі слова: *хлопчик, другий клас, навчатися, який, добре*. Змінюй їх відповідно до змісту.

Зв'язуючи слова за змістом висловлювання, учні одержать кілька варіантів речень: *Хлопчик навчається у другому класі. Хлопчик навчається у другому класі? У якому класі навчається хлопчик? Який хлопчик навчається у другому класі? Хлопчику, добре вчися у другому класі! І т. п.*

2. Подані речення перебудуй так, щоб вони стали спонукальними.

Сергійко відвідає музей. Подруга прийде до мене в гості. Оленка виконує завдання. Бабуся розповідає казку.

3. Передай усно або на письмі розмову між двома друзями. Кожне речення-запитання і речення-відповідь пиши з нового рядка.

Зразок:

— Петрику, чим ти займаєшся у вільний час?

— У вільний час я люблю читати книжки.

— А які книжки ти читаєш?

4. Склади зв'язну розповідь про прогулянку в ліс. Використай у ній неокличні та окличні речення.

Під час роботи над інтонуванням різних за метою висловлювання речень учні привчаються застосовувати логічний наголос. Без цього не може бути виразного читання. Доцільно дібрати таке речення, кожне слово якого можна виділити голосом як у питальному реченні, так і в реченні, що є відповіддю на поставлене питання. Наприклад, речення *У цьому році учні нашого класу побували в Ленінграді* може стати відповіддю на різні питання: *Коли побували учні вашого класу в Ленінграді? (У цьому році.) Учні якого класу побували в Ленінграді в цьому році? (Учні нашого класу.) Де побували в цьому році учні вашого класу? (...в Ленінграді.) Чи побували учні вашого класу в цьому році в Ленінграді? (...побували.)* Відповідаючи на запитання, учні мають з більшою силою голосу вимовляти ті слова, які є відповіддю на запитання (вони ставляться в кінці речень-відповідей). Логічний наголос учні засвоюють практично, без використання терміна.

Працюючи над реченням, учні вчаться давати повні й короткі відповіді на запитання. Учитель повинен вчити школярів давати повні відповіді, але не завжди треба їх вимагати. Повна відповідь потрібна тоді, коли є необхідність точно сформулювати думку, описати малюнок, переказати зміст прочитаного. Під час живого спілкування, при діалогічному мовленні можна задовольнятись неповними (короткими) відповідями, що є цілком природним для такого типу мовлення.

4. РОБОТА НАД ЗАСВОЄННЯМ ПОНЯТЬ В “ОСНОВА РЕЧЕННЯ”, “ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ”.

Найважливішим і найскладнішим для засвоєння під час опрацювання речення є поняття «основа речення» - його головні члени речення (підмет і присудок). Процес засвоєння цих понять тривалий і тому потребує пильної уваги.

Як і під час засвоєння будь-яких граматичних понять, учням треба абстрагуватись від конкретного, усвідомити узагальнюючий характер понять «підмет» і «присудок» як граматичної основи речення. Тому потрібне поетапне засвоєння цих понять.

На першому етапі (1-2 класи) формується уявлення про центр речення. На цьому етапі, як уже зазначалось, здійснюється смисловий аналіз речення, який дозволяє визначити, про кого або про що говориться (повідомляється чи запитується) в реченні і що говориться про передане повідомлення. Отже, спочатку застосовуються смислові запитання. В міру ознайомлення з частинами мови (іменником і дієсловом) учні вчаться ставити і граматичні питання — хто? що? що робить? що зробить? Таким чином, ознайомлення з основою речення відбувається практично, без опрацювання елементів теорії.

На другому етапі, який збігається з навчанням у 3 класі, відбувається засвоєння граматичних понять — «основа речення», «члени речення», «головні члени» — «підмет» і «присудок» — у процесі вивчення елементів теорії. Учні повинні засвоїти, що слова, які відповідають на певні питання, є членами речення. Член речення, який вказує, про кого або про що говориться у реченні, і відповідає на питання хто? що?, називається підметом, а член речення, який вказує, що говориться про підмет, і відповідає на питання що робити?, називається присудком. Підмет і присудок є головними членами речення, його основою.

Щоб з самого початку сформувані в учнів правильні уявлення про головні члени речення, уникнути ототожнювання підмета з іменником, а присудка з дієсловом, третьокласників ознайомлюють і з іншими, але доступними для їхнього розуміння, способами вираження головних членів. Найчастіше вживаними і найдоступнішими для учнів є підмети, виражені особовими займенниками, а присудки — іменниками і прикметниками. Під час аналізу речень (наприклад: *Я вчуся у третьому класі. Мій друг теж третьокласник. Він щирий*) учні дізнаються, що присудок може відповідати і на питання хто він такий? (третьокласник), який він є? (щирий). Такі речення варто аналізувати лише під керівництвом учителя, а для самостійного аналізу слід пропонувати речення, в яких присудок виражений особовими формами дієслова.

Дуже важливо навчити учнів правильно ставити питання до присудків, виражених різними особовими, часовими, видовими формами дієслова. Зіставлення форм дієслова-присудка і запитань допоможе дітям зрозуміти, як пов'язується підмет з присудком. На уроці вивчення головних членів речення можна використати таку, наприклад, таблицю:

Підмет	Питання до присудка	Присудок
<p>Учень Учениця</p>	<p>(що робить?) (що зробить?) (що робив?) (що зробив?) (що зробила?)</p>	<p>читає, малює, пише, прочитає, намалює, напише читав, малював, писав, прочитав, намалював, написав прочитала, намалювала, написала,</p>
<p>Учні</p>	<p>(що роблять?) (що зроблять?)</p>	<p>читають, малюють, пишуть, прочитають, намалюють, напишуть.</p>

У 3 класі учні дізнаються, що в реченні, крім головних, є другорядні члени (без поділу на види), які вказують на найрізноманітніші ознаки предметів, обставини дії, а тому дуже важливі для розкриття думки. Щоб діти переконалися в цьому, потрібно порівнювати непоширені і поширені речення (Прийшла весна.— Вже прийшла до нас довгождана квітуча весна), вказуючи на переваги останніх, бо вони несуть більше інформації, є образними, емоційними.

Щоб в учнів сформувалися стійкі знання, потрібно здобуті теоретичні відомості постійно закріплювати під час виконання різноманітних тренувальних вправ як аналітичних, так і синтетичних.

У 4 класі учні не одержують нових знань про головні і другорядні члени, однак повинні систематично повторювати і закріплювати вивчене у 3 класі, застосовувати набуті знання на практиці.

5. НАВЧАННЯ УЧНІВ ВСТАНОВЛЮВАТИ СМИСЛОВИЙ І ГРАМАТИЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК МІЖ СЛОВАМИ В РЕЧЕННІ.

Під час опрацювання елементів синтаксису однією з центральних є робота над встановленням зв'язків між членами речення, спостереженням засобів сполучення синтаксичних одиниць. Уміння встановлювати зв'язки між членами речення в кінцевому результаті має привести до усвідомлення і розрізнення словосполучення і граматичної основи речення, до оволодіння нормами сполучуваності слів української мови, а отже, й до досягнення високого рівня культури усного й писемного мовлення.

У початкових класах учні засвоюють лише одну з ознак словосполучення: слова у ньому пов'язуються за смислом і граматично — за допомогою закінчень слів або закінчень і прийменників; зв'язок встановлюється постановкою питання від головного слова до залежного. Інших диференціюючих ознак словосполучення (за способом вираження стрижневого слова, за характером смислових відношень, за видами граматичного зв'язку) не вивчають. І саме тому, що не вивчаються всі ознаки словосполучення, не використовується послідовно й самий термін «словосполучення». Вживається вираз «сполучення слів», під яким можна розуміти як словосполучення, так і сполучення підмета з присудком.

Однак у процесі практичної роботи учні поступово вчаться відрізняти сполучення головних членів від інших сполучень слів. З цією метою з перших же кроків навчання учні вчаться визначати основу речення. У 3 класі встановлюють двосторонній зв'язок між підметом і присудком, засвоюючи при цьому, що між іншими членами речення існує зв'язок лише односторонній. Отже, в інших сполученнях слів (словосполученнях) завжди є залежне слово, до якого ставиться питання від головного: хустина (яка?) червона; читаю (як?) добре; мокрий (від чого?) від дощу.

Відрізнати сполучення підмета з присудком від інших сполучень слів (словосполучень) учням допоможуть формулювання завдань з чіткою вказівкою, у якій послідовності його виконувати:

- 1) назвіть у реченні спочатку сполучення підмета з присудком (його основу), а потім інші сполучення слів;
- 2) встановіть за допомогою питань зв'язки між членами речення, в першу чергу між підметом і присудком;
- 3) з поданого речення випишіть парами зв'язані між собою слова, крім підмета і присудка; в дужках запишіть питання, на яке відповідає залежне слово.

Простежується певна послідовність у роботі над зв'язком слів у реченні на різних етапах початкового навчання:

- 1) доповнення (поширення) речень за запитаннями: *учень читає* (що?);
- 2) добір потрібної форми залежного слова: *Хлопчик малює (кольорові) олівцями*;
- 3) добір залежного слова, що виражає ознаку предмета: *огірок* (який?), *ромашка* (яка?), *небо* (яке?);
- 4) встановлення зв'язків між членами речення за допомогою питань і виписування сполучень слів парами: *Малий школяр поспішає до школи.* – Школяр (що робить?) поспішає, школяр (який?) малий, поспішає (куди?) до школи.

У практиці навчання рідної мови в середній школі існує традиційний порядок здійснення одного з видів мовного розбору - встановлення зв'язків між членами речення. Його треба дотримуватись і в 3-4 класах з метою наступності між початковими і середніми класами. Порядок такий:

- ❖ визначення основи речення шляхом встановлення зв'язків між підметом і присудком;
- ❖ відшукування залежних слів від підмета;
- ❖ відшукування залежних слів від присудка (терміни «група підмета», «група присудка» не вживаються);
- ❖ встановлення залежності між іншими другорядними членами.

6. ВИВЧЕННЯ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ.

На уроках, відведених на формування самого поняття «однорідні члени речення», учні повинні засвоїти, що :

1) однорідні члени відповідають на одне і те саме запитання і зв'язані з одним і тим самим словом;

2) однорідними можуть бути підмети, присудки і другорядні члени речення;

3) при однорідних членах можуть бути залежні слова;

4) однорідні члени поєднуються за допомогою інтонації і сполучників і (й), а, але;

5) при відсутності сполучників між однорідними членами ставляться коми;

6) перед сполучниками а, але завжди ставляться коми.

Роботу над однорідними членами не слід завершувати уроками, присвяченими їх вивченню. Вона має тривати до кінця навчального року під час опрацювання інших тем граматики. У текстах вправ є чимало речень з однорідними членами, і вчитель повинен постійно сприяти принагідному повторенню теоретичних відомостей, закріпленню пунктуаційних умінь і навичок учнів. Крім того, треба заохочувати учнів використовувати однорідні члени під час написання робіт творчого характеру.

Цьому сприятиме насамперед добір завдань, які вимагали б використання однорідних членів. Наприклад: напиши

- що ти бачив у лісі під час прогулянки;
- що сталося з небом під час грози;
- що змінилося в парку (в лісі, в полі, в степу) з настанням холодів;
- яку працю дорослих доводилось тобі спостерігати;
- про свої домашні обов'язки;
- що ти найбільше цінуєш у своїх однокласників тощо.

Учні повинні не тільки знати, що таке однорідні члени, а й самотійно їх вживати в усному й писемному мовленні.

7. ОЗНАЙОМЛЕННЯ ЗІ СКЛАДНИМ РЕЧЕННЯМ.

На уроці ознайомлення зі складним реченням учитель насамперед пропонує вправу на зіставлення простих речень зі складним. Наприклад, записуються на дошці (або спроектовуються на екран) два речення:

Молодші школярі працювали на ділянці.

Старшокласники допомагали колгоспникам на полі.

У ході бесіди вчитель з'ясовує, скільки речень записано на дошці, визначає головні члени, нагадує, що в кінці кожного речення голос знижується і робиться пауза. Після цього пропонує об'єднати два речення в одне (*Молодші школярі працювали на ділянці, старшокласники допомагали колгоспникам у полі*) і підводить до висновку, що речення бувають з одною граматичною основою і з двома (або кількома) основами. Речення з двома або кількома основами називається складним. Учитель звертає увагу на те, як змінилася інтонація в складному реченні: паузи між частинами складного речення стали меншими.

Під час аналізу речень учні дізнаються й про те, що частини складного речення можуть з'єднуватись не лише за допомогою інтонації, а й за допомогою певних слів – сполучників чи сполучних слів (без уживання термінів). У пригоді стане таблиця з найуживанішими сполучниками і сполучними словами:

Частини складного речення можна поєднувати за допомогою *слів і, а, але, що, щоб, коли, коли б, де, який (яка, яке, які)* та ін..

Перед ними ставиться кома.

Школярі мають вчитися не тільки пізнавати складні речення за кількістю граматичних основ, а й самостійно будувати їх за поданим зразком, схемами, за змістом малюнка тощо. З цією метою можна пропонувати такі, наприклад, вправи:

1. Прочитай подані речення. Склади подібні речення самостійно. Підкресли у них граматичні основи.

Батьки завжди радіють, коли їх діти добре вчаться.

Наступає осінь холодна, пташки відлітають у теплі краї.

2. Склади речення за схемами:

1) _ _ _ _ _ _____ , _____

2) _____ , а _____

При вивченні частин мови, повторенні в кінці чверті або року треба пропонувати учням вправи на аналіз і побудову складних речень. Доцільними будуть, наприклад, такі завдання:

1. Поділіть складне речення на кілька окремих речень. Відшукайте у кожному з них головні члени. Назвіть, якими частинами мови вони виражені.
*Любить мене матуся, що я гарно вчуся, любить мене тато, що читаю я багато (М. Підгірянка).
Минали роки, виростали у лісника діти, розростався дубок, а лісник старів (В. Сухомлинський).*

2. З'єднайте за змістом два речення у складне. Використайте для зв'язку сполучники (а, але, бо, хоч).

Надворі йшов дощ. Хлопці не переставали грати. Вони дуже люблять футбол.

3. Відшукайте помилки і виправте їх.

Будівельники говорять. Що їх будинки будуть жити вічно. Котик ходить тихо, а на лапках він має подушечки.

4. Серед поданих речень відшукайте складні.

Колишеться безкрає поле. Вітер гонить одну за одною колоскові хвилі, пурхають перепели. Ще мине тиждень, і почнуться жнива. Микита сидить на сторожовій вишці і вдивляється у степ.

5. Поділіть текст на окремі речення. Врахуйте, що одне з них - складне. Розставте розділові знаки.

Олег виліз з-під човна коли злива прокотилася над Дніпром надворі було тихо над головою світили зорі на землю спустилася тепла ніч Олег взяв весла і сів у човен (За Д. Бедзиком).

8. СИСТЕМА АНАЛІТИКО-СИНТЕТИЧНИХ ВПРАВ ІЗ СИНТАКСИСУ.

У методиці викладання мови в початкових класах вправи з реченням ділять на аналітичні, якщо переважає аналіз готових речень, і синтетичні, які передбачають самотійне складання речень. І ті, і ті вправи використовують на різних етапах навчання. Найчастіше синтетичні вправи виконуються на основі аналітичних. Спочатку діти аналізують готове речення, вказуючи, із скількох слів воно складається, визначають основу речення тощо, а потім самотійно конструюють речення такої ж самої будови. Синтетичні вправи можуть виконуватись і без попередніх аналітичних, але обов'язково супроводжуються внутрішньою аналітичною роботою мислення, у процесі якої здійснюється контроль за правильністю побудови речення, поєднання слів і т. п.

Залежно від ступеня самостійності і пізнавальної активності учнів вправи з реченням діляться на три групи:

на основі
зразка

конструктивні

творчі

Вправи за зразком використовуються на різних етапах навчання. Суть їх у тому, що учні спостерігають, аналізують речення, відтворюють їх інтонаційну будову і складають свої власні такої самої будови на основі наслідування зразків. Спостереження речень має велике значення для засвоєння граматичної будови рідної мови, для розвитку зв'язного мовлення школярів. Учні читають і записують зразки речень, відтворюють за вчителем інтонацію їх, нерідко й запам'ятовують. Граматичний аналіз при цьому може і не проводитись, головне полягає в тому, щоб діти почули і відтворили речення, наслідуючи зразок.

До конструктивних відносять вправи на побудову і перебудову речень. При їх виконанні учні спираються на теоретичні знання. Конструктивні вправи застосовуються в 2-4 класах після вивчення певних відомостей з синтаксису. Мета їх - закріпити набуті знання на практиці. До них належать такі:

1. Відновлення або побудова речень із розрізнених слів. Виконуючи таку вправу, діти встановлюють порядок розташування слів у реченні, пов'язують слова за допомогою закінчень, прийменників і сполучників. Може бути кілька варіантів таких вправ: 1) усі слова деформованого речення подаються у потрібній формі: *Вітчизну, щиро, ми, рідну, любимо, і, дорогу*; 2) деякі слова даються в початковій формі: *ми, щиро, дорога, любимо, рідна, Вітчизну*; 3) всі слова подаються у початковій формі: *щиро, рідна, любити, дорога, і, ми, Вітчизна*.

2. Поділ деформованого тексту, надрукованого без великих букв і крапок, на окремі речення. Виконуючи такі вправи, діти замислюються над змістом написаного, вчаться правильно оформляти речення на письмі. Таку роботу корисно проводити у кожному з початкових класів, поступово ускладнюючи завдання добором деформованого тексту з більш поширеними реченнями.

3. Поступове розгортання (поширення) речень за допомогою питань. Це - перші вправи, спрямовані на вироблення навичок удосконалення написаного, редагування. Дуже важливо роботу організувати так, щоб діти чітко уявили процес поширення речень.

Тому хід розгортання речення варто показати на дошці:

Квіти зацвіли.

(які?)

Різнобарвні квіти зацвіли.

(де?)

Різнобарвні квіти зацвіли в лузі.

(коли?)

Різнобарвні квіти весною зацвіли в лузі.

4. Поступове згортання (скорочення) речень. Такі вправи допомагають простежити, як речення втрачає виразність, усвідомити, до якої межі можливе скорочення.

Малий синьоокий хлопчина захоплено читає цікаву книжку про тварин.

Малий хлопчина захоплено читає цікаву книжку про тварин.

Хлопчина захоплено читає цікаву книжку про тварин.

Хлопчина захоплено читає книжку про тварин.

Хлопчина читає книжку про тварин.

Хлопчина читає книжку.

Далі речення вже скорочувати не можна, бо відсутність слова «книжку» надасть реченню зовсім іншого змісту: «Хлопчина читає» вже сприймається із значенням «хлопчина вміє читати» або «хлопчина зайнятий читанням».

5. Об'єднання кількох речень в одно з однорідними членами.

Івасик уміє добре читати. Івасик уміє гарно писати. Івасик може і гарно малювати.
- *Івасик уміє добре читати, гарно писати і малювати.* Це теж вправа на удосконалення висловлювання - учні вчаться уникати без потреби повторення одних і тих самих слів.

Складання речень з конкретними завданнями: з головних членів і одного другорядного, залежного від присудка; з двома однорідними підметами; з двома (або кількома) однорідними присудками; з однорідними другорядними членами, які відповідають на питання яка? і т. п.

Складання речень за схемою.

Творчі вправи передбачають повну самостійність виконання. Тому важливо сформулювати завдання так, щоб не сковувати творчої ініціативи учня. Назвемо кілька видів таких вправ.

Складання речень: 1) на задану тему (про озеро б сонячну погоду; про прогулянку в осінній ліс; про відліт птахів);

2) за сюжетним малюнком;

3) за 2-3 опорними словами (даються, наприклад, недавно почуті учнями слова, які ще не увійшли до їх активного словника, або форми слів, при вживанні яких учні припускаються помилок);

4) за опорними словосполученнями (*високе небо, наполеглива праця, сумлінне навчання*) або порівняльними зворотами (*щедрий, як осінь; летів, як стріла*) чи фразеологізмами (*сім раз відміряй, а раз відріж; не кидати слів на вітер*);

5) речень-запитань і речень-відповідей;

6) на основі власних спостережень за змінами в природі (*якою стала земля; що сталося з деревами; які зміни сталися в полі*);

7) на основі переглянутого фільму чи вистави (*що особливо сподобалось; яка подія дуже вразила; які вчинки не сподобались*);

8) складання різних варіантів речень про одне і те саме. Наприклад, за одним і тим самим малюнком можна скласти різні речення: Вітер нагинає берізку. Берізка нагинається від вітру. Берізка, яку нагинає вітер. Берізка, зігнута вітром.

Можливий інший варіант завдання: з трьох речень (*Лісова галявина. Одинокa берізкa. Вітер її нагинає*) скласти одне (*Вітер на лісовій галявині нагинає одинокy берізкy. Одинокa берізкa на галявині нагинається від вітру. Берізкa, якa одинокo росте на галявині, нагинається від вітру*).

До вправ з реченням належить і синтаксичний розбір, який у початкових класах буває, звичайно, неповним, частковим, відповідно до тих знань з синтаксису, які учні засвоюють на різних етапах навчання. Найповніший синтаксичний розбір проводиться у 4 класі після опрацювання однорідних членів речення.

9. МЕТОДИКА СИНТАКСИЧНОГО І ПУНКТУАЦІЙНОГО РОЗБОРІВ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ.

Схема усного синтаксичного розбору речення:

1. Прочитайте аналізоване речення.
2. Визначте, яким є речення за метою висловлювання.
3. Визначте, яким є речення за інтонацією.
4. Визначте основу речення.
5. Назвіть підмет і присудок, встановивши між ними за допомогою питань двосторонній зв'язок. Назвіть, якими частинами мови вони виражені.
6. Назвіть другорядні члени речення, залежні від підмета, поставивши до них питання від підмета.
7. Назвіть другорядні члени, залежні від присудка, поставивши до них питання від присудка.
8. Назвіть другорядні члени, залежні від інших другорядних членів.

Схема письмового аналізу речення:

1. Запишіть аналізоване речення.
2. Підкресліть умовними лініями головні і другорядні члени речення.
3. Випишіть з речення всі сполучення слів парами, в дужках запишіть питання від слова до слова.

Для письмового аналізу даються 4-6-слівні неускладнені речення. Для усного можна пропонувати й більші за обсягом речення, ускладнені звертанням та однорідними членами. Аналіз таких речень проводиться під безпосереднім контролем і за допомогою вчителя.

Елементи синтаксичного розбору обов'язково включаються у схеми морфологічного розбору частин мови: встановлюється залежність між словами за допомогою граматичних питань, з'ясовується синтаксична роль слова у реченні.

**ДЯКУЮ ЗА
УВАГУ!**